כיתה ט' | הלכה · חמ"ד | שיעור 1 מתוך 6 | 45 דק'

ויקרא כג, כד; רמב"ם תשובה ב, ב; ג, ד; משנה יומא ח, א, ט; שו"ע או"ח תקצ, ב; תרו, א

"עורו ישנים משנתכם": שופר, תשובה ויום הכיפורים

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את מצוות היום של ראש השנה, שמיעת קול שופר, ואת סדר התקיעות (תקיעה, שברים, תרועה) ואת הטעם לו.
- התלמידים יסבירו את "רמז" השופר לפי הרמב"ם ואת ארבעת שלבי התשובה (עזיבת החטא, חרטה, קבלה לעתיד, וידוי).
- התלמידים יכירו את חמשת העינויים של יום הכיפורים ואת ההבחנה בין עבירות שבין אדם למקום לעבירות שבין אדם לחברו.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה כל חג מבקש מאיתנו לעשות, ומה הוא מבקש מאיתנו לזכור?

בכל שיעור התלמידים ממלאים שורה ב"לוח המועדים" של הכיתה: מצוות היום (מה עושים), הזיכרון או הרעיון שמאחוריה (למה), ומנהג אחד מהבית או מהקהילה.

🧪 פתיחה

משמיעים לכיתה הקלטה של תקיעת שופר (או מביאים שופר אמיתי). שואלים: איך הקול הזה מרגיש לכם? למה דווקא קול בלי מילים? כל תלמיד כותב מילה אחת על פתק, ותולים את הפתקים על הלוח.

📖 הסבר למורה

התורה קובעת את ראש השנה כ"זִכְרוֹן תְּרוּעָה" (ויקרא כג, כד). המצווה היא לשמוע קול שופר. השולחן ערוך (תקצ, ב) מסביר שנסתפקנו מהי ה"תרועה" שבתורה: יבבה (מה שאנו קוראים "תרועה"), גניחה ("שברים") או שתיהן יחד. לכן תוקעים את כל שלושת הצירופים, כל אחד שלוש פעמים: תשר"ת, תש"ת ותר"ת. כך הספק עצמו הופך לסדר קבוע.

הרמב"ם (תשובה ג, ד) כותב שתקיעת שופר היא "גזרת הכתוב", כלומר מצווה שמקיימים כי ה' ציווה, ובכל זאת "רמז יש בו": "עורו ישנים משנתכם". השופר הוא שעון מעורר: מזמין לבדוק את המעשים ולחזור בתשובה. בהלכות תשובה (ב, ב) הרמב"ם מגדיר את התשובה: לעזוב את החטא, להתחרט על העבר, לקבל על עצמו שלא לחזור אליו, ולהתוודות בפה.

ביום הכיפורים, לפי המשנה (יומא ח, א), אסורים חמישה דברים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה (מריחת שמן או קרם), נעילת הסנדל (נעלי עור) ותשמיש המטה (יחסי אישות). המשנה (ח, ט) מלמדת שיום הכיפורים מכפר על עבירות שבין אדם למקום, אבל על עבירות שבין אדם לחברו "אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ". לכן נוהגים לבקש סליחה לפני יום הכיפורים (שו"ע תרו, א). חולה שצריך לאכול שואל רופא ורב (שו"ע תריח, א), כי שמירת הבריאות קודמת לצום.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי, כשיעור הלכה לקראת חודש תשרי. בממלכתי אפשר להתמקד בשופר כקריאה לחשבון נפש, ובמשנה "עד שירצה את חברו" כשיעור על בקשת סליחה ופיוס, בלי לעסוק בפרטי הדינים.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

ויקרא כג, כד

> בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ

שולחן ערוך, אורח חיים תקצ, ב

> תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו אם היא היללה שאנו קורים תרועה או אם היא מה שאנו קורים שברים או אם הם שניהם יחד לפיכך כדי לצאת ידי ספק צריך לתקוע תשר"ת ג"פ ותש"ת ג"פ ותר"ת ג"פ

רמב"ם, הלכות תשובה ג, ד (קטע)

> אַף עַל פִּי שֶׁתִּקִּיעַת שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה גְּזֵרַת הַכָּתוּב הֲרֵי יֵשׁ בּוֹ כְּלוֹמַר עוּרוּ יְשֵׁנִים מִשְּׁנַתְכֶם וְנִרְדָּמִים הָקִיצוּ מִתַּרְדֵּמַתְכֶם וְחַפְּשׂוּ בְּמַעֲשֵׂיכֶם וְחִזְרוּ בִּתְשׁוּבָה וְזִכְרוּ בּוֹרַאֲכֶם

רמב"ם, הלכות תשובה ב, ב (קטע)

> וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה. הוּא שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ וְיסִירוֹ מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֵׂהוּ עוֹד

משנה, יומא ח, א (קטע)

> יוֹם הַכִּפּוּרִים אָסוּר בַּאֲכִילָה וּבִשְׁתִיָּה וּבִרְחִיצָה וּבְסִיכָה וּבִנְעִילַת הַסַּנְדָּל וּבְתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה

משנה, יומא ח, ט (קטע)

עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ

שולחן ערוך, אורח חיים תרו, א (קטע)

עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"זִכְרוֹן תְּרוּעָה"	התורה קוראת לראש השנה יום של קול תרועה. מכאן מצוות שמיעת קול שופר.
"תשר"ת, תש"ת, תר"ת"	תקיעה-שברים-תרועה-תקיעה וכו'. תוקעים את כל האפשרויות כי נסתפקנו מהי התרועה שבתורה.
"עוּרוּ יְשֵׁנִים מִשְּׁנַתְכֶם"	הרמז שבשופר לפי הרמב"ם: להתעורר, לבדוק את המעשים ולחזור בתשובה.
"שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ"	השלב הראשון בתשובה: להפסיק לעשות את החטא, גם במחשבה.
"עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ"	על פגיעה בחבר יום הכיפורים לא מכפר עד שמפייסים אותו ומבקשים ממנו סליחה.

👥 לימוד בחברותא

בחברותות, עם דף המקורות. כל חברותא לומדת את שלושת המקורות על תשובה ושופר, ואחר כך את המשנה ביומא.

1. מהי "גזרת הכתוב"? למה הרמב"ם מדגיש שגם למצווה כזו "רמז יש בו"?
2. מי הם ה"ישנים" שהרמב"ם פונה אליהם? האם הוא מתכוון לשינה של ממש?
3. מצאו ברמב"ם ב, ב ארבעה שלבים של תשובה. כתבו כל שלב במילים שלכם.
4. לפי המשנה ביומא ח, ט: על מה יום הכיפורים מכפר, ועל מה לא? למה, לדעתכם?
5. השוו את המשנה לשולחן ערוך תרו, א: מה השולחן ערוך מוסיף לגבי פגיעה "בדברים"?

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: קול השופר, מילה אחת על פתק (5 דקות)
2. הסבר: זכרון תרועה וסדר התקיעות (7 דקות)
3. לימוד בחברותא: הרמב"ם על השופר והתשובה, המשנה ביומא (13 דקות)
4. דיון במליאה: תשובה בין אדם למקום ובין אדם לחברו (8 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (8 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. למה תוקעים גם שברים, גם תרועה וגם שניהם יחד?
2. מהם ארבעת שלבי התשובה לפי הרמב"ם?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, הצום והתפילה לא מספיקים כשפגעתי בחבר?
2. האם קל יותר לבקש סליחה מה' או מחבר? למה?

הערכה (מה דעתי?)

1. ממה הייתם רוצים "להתעורר" השנה? (אפשר לענות לעצמכם, בלי לשתף)

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לפתקים מהפתיחה. כל זוג בוחר פתק אחד ומחבר אותו לאחד הרעיונות שנלמדו: "השופר הוא כמו... כי...". מסכמים: ראש השנה פותח בהתעוררות, ויום הכיפורים משלים אותה בתשובה, בתפילה ובפיוס.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו שלב אחד מתוך ארבעת שלבי התשובה לפי הרמב"ם.
2. כתבו אחד מחמשת העינויים של יום הכיפורים.

💡 הערות למורה

שיעור זה מתאים לתחילת השנה, לפני ראש השנה או בין ראש השנה ליום הכיפורים. נושא חולה ביום הכיפורים מוצג ברמה כללית בלבד: חולה, מעוברת או מי שנוטל תרופות שואלים רופא ורב, וזה לא נושא להכרעה בכיתה. יש הבדלי מנהג בסדר התקיעות ובמספרן בין הקהילות (למשל מתי תוקעים במוסף ואם

מוסיפים תקיעות בסוף התפילה); כל קהילה נוהגת כמנהגה. מנהלים את הדיון על פגיעה ופיוס בעדינות, בלי לבקש מתלמידים לחשוף פגיעות אישיות.

📝 בדף העבודה

סדר התקיעות והטעם להן, שלבי התשובה לפי הרמב"ם, חמשת העינויים, ושאלה מסכמת (20 נק') על שופר ופיוס. מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- ויקרא כג, כד (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תקצ, ב (ספריא)
- רמב"ם, הלכות תשובה ג, ד (קטע) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות תשובה ב, ב (קטע) (ספריא)
- משנה, יומא ח, א (קטע) (ספריא)
- משנה, יומא ח, ט (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תרו, א (קטע) (ספריא)

מחוון: ראש השנה ויום כיפור

1. תשר"ת, 3 פעמים · תש"ת, 3 פעמים · תר"ת, 3 פעמים. (כי נסתפקנו מהי התרועה שבתורה: שברים, תרועה או שניהם.)
2. "עורו ישנים משנתכם... וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם": השופר מעורר אותנו לבדוק את המעשים ולשוב בתשובה.
3. 1. עוזב את החטא ומסיר אותו ממחשבתו · 2. מתחרט על מה שעשה ("ויתנחם על שעבר") · 3. גומר בליבו שלא יעשה אותו עוד · 4. מתוודה בשפתיו (אומר את הדברים בפה).
4. ג. הדלקת אור. (חמשת העינויים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה.)
5. א. (4 נק') נסתפקנו מהי "תרועה" שבתורה (יבבה, גניחה או שתיהן), ולכן תוקעים את כל האפשרויות, כל אחת שלוש פעמים (שו"ע תקצ, ב).
   ב. (6 נק') גזרת הכתוב: מקיימים כי ה' ציווה, גם בלי טעם (3 נק'). רמז: השופר מעורר לתשובה, "עורו ישנים משנתכם" (3 נק').
   ג. (6 נק') על עבירות שבין אדם לחברו, "עד שירצה את חברו" (3 נק'). לפייס אותו ולבקש סליחה, גם אם פגע רק בדברים; אם לא מתפייס, חוזר עוד פעמיים (3 נק').
   ד. (4 נק') כל הצעה סבירה: שיחה אישית, הודעה כנה, תיקון הנזק, עזרה למי שנפגע וכדומה.